

Маладосць

Штомесячны
літаратурна-мастацкі
і грамадска-палітычны
ілюстраваны часопіс

(711) ЛЮТЫ, 2013

Выдаецца з 1953 года

Галоўны рэдактар
**Святлана Дзмітрыеўна
ДЗЯНІСАВА**

www.maladost.lim.by

Рэдакцыйна-выдавецкая
ўстанова
«Выдавецкі дом «Звязда»
г. Мінск

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ

Наталля АЎДЗЕЕВА
Алесь БАДАК
Раіса БАРАВІКОВА
Міхась БАШЛАКОЎ
Максім ГАЛЬПЯРОВІЧ
Уладзімір ГАЎРЫЛОВІЧ
Сяргей ДУБОВІК
Алесь КАРЛЮКЕВІЧ
Анатоль КРЭЙДЗІЧ
Лідзія МАКАРЭВІЧ
Уладзімір МАГУСЕВІЧ
Іван САВЕРЧАНКА
Барыс СВЯТЛОЎ
Таццяна СІВЕЦ
Віктар ШНІП
Таццяна ШЭЛЯГОВІЧ

2

СКЛАД РЭДАКЦЫІ

Віктар КАВАЛЁЎ —
намеснік галоўнага рэдактара
Анатоль КАЗЛОЎ —
рэдактар аддзела прозы
Ірына ЧАРНЯЎСКАЯ —
рэдактар аддзела паэзіі
Ціхан ЧАРНЯКЕВІЧ —
рэдактар аддзела крытыкі
Кацярына БЕЗМАЦЕРНЫХ —
рэдактар аддзела школьнага жыцця
Ганна КІРЭЕНКА —
рэдактар інтэрнэт-версіі
Рагнед МАЛАХОЎСКІ —
адказны сакратар

У НУМАРЫ:

КЛУБ РЭДАКТАРАЎ

Ёсць такая прафесія 3

ПІСЬМЕННЫЯ ЛЮДЗІ

Вольга ШЭЛЯГОВІЧ. Пра каханне 4

Уладзімір САЛАМАХА. Ад рукі 5

ПАЭЗІЯ

Алесь МОЙСКІ. Берагоў не знойдзеш у маёй ракі... *Вершы. Упершыню ў «Малодосці»* 7

Анатоль ЗЭКАЎ. Дарога на радзіму. *Вершы* 18

Бажэна МАЦЮК. Шукайце. Знаходзьце. Стварайце мяне! *Вершы* 45

Станіслаў ВАЛОДЗЬКА. У небе мілай вотчыны маёй. *Вершы* 73

Валерый МАЦУЛЕВІЧ. «Ў віхуры цемрадзі і злосці...» *Вершы* 75

ПРОЗА

Паліна ЛУК'ЯНОВІЧ. Гарадская. *Апавяданне. Упершыню ў «Малодосці»* 10

Ганна НАВАСЕЛЬЦАВА. Легенда пра шпышыну. *Міфалагічнае апавяданне* 20

Уладзімір ДАМАШЭВІЧ. Мужчынскія забавы. *Апавяданне* 37

Анатоль КАЗЛОЎ. Расхрыстанасць, альбо Далонь на плячы. *Аповесць* 47

Серж МІНСКЕВІЧ. Усмешка Жалобнай Каралевы, альбо Тайна магнітнага замка. *Аповесць легендарных часоў. Працяг* 76

КРЫТЫКА

Валянціна ЛОКУН. Атлантыда Анатоля Крэйдзіча 100

Ціхан ЧАРНЯКЕВІЧ. Максім Гарэцкі і метафізіка 106

РЭЦЭНЗІЯ

Мікалай КРЫЎКО. Надзённа і актуальна 103

ДЫЯЛОГ

Каханне. Анатомія 109

АБСТАВІНЫ МЕСЦА І ЧАСУ

Леанід ЛАЎРЭШ. Гайцёнішкі 114

ГІСТОРЫЯ І ПОСТАЦІ

Эмануіл ЮФЭ. Гараўскі 119

ПАМЯЦЬ

Велерыя САРОТНІК. Усё — яна 124

З НАГОДЫ

Святлана БЕРАСЦЕНЬ. Вайна і мір Шчамялёва 127

ПАРТНЁРЫ

Нефармат — гэта гучыць годна! 129

Кропля жывіцы. Для душы 133

ЧАСОПІС «БЯРОЗКА» 135

Леанід ЛАЎРЭШ

ГАЙЦЮНІШКІ

Першы ўспамін пра Гайцюнішкі датуецца XVI стагоддзем. У 1562 годзе гэтай маёмасцю валодае Лукаш Ленскі. Згодна з інвентаром 1565 года маёнтак ужо належыць Рымшам і складаецца з двара і гаспадарчых пабудоў. У двор уваходзяць тры жылыя дамы, стайні і гароды. Гаспадарчыя пабудовы, агароджаныя дзвямі, маюць дзве брамы. У 1589-м гаспадаром маёнтка з'яўляецца Себасц'ян Пакаш. Менавіта ў яго каля 1600 года Гайцюнішкі набывае Пётр Нонхарт.

Нявядома, адкуль Нонхарты паходзілі і як па-сапраўднаму гучала іх прозвішча. Выглядала яно як курляндскае, таму іх лічылі курляндскай шляхтай, аднак даследчыкі высветлілі, што Нонхарты, верагодна, маюць паходжанне нідэрландскае. Два родныя браты Пётр і Станіслаў Нонхарты за вялікія заслугі перад краінай у 1590 годзе падчас вайсковых дзеянняў з Масквой і шведамі атрымалі пацверджанне свайго шляхецтва, якое атрымалі раней ад імператара германскай імперыі. Быў таксама пацверджаны іх фамільны герб: «Срэбны якар на чырвоным полі».

Пётр Нонхарт — высокакваліфікаваны прафесіянал, быў ацэнены адпаведна і атрымаў ад караля Жыгімонта Вазы дзве пасады — аршанскага старасты і будаўнічага вялікакняскага замка ў Вільні. Тут ён кіраваў рэстаўрацыяй будынкаў Ніжняга замка — палаца і капліцы Святога Казіміра ў Віленскай катэдры.

Пётр Нонхарт быў найбольш уплывовым шляхціцам-лютэранінам ВКЛ першай паловы XVII стагоддзя. Каля 1600 года ён купіў Гайцюнішкі, яму ж належалі маёнткі Халопенічы і Хацюхова ў Аршанскім павеце. Быў жанаты на пратэстанцы Падбярэзскай, меў дачку Зузану і, верагодна, дачку Эльжбету.

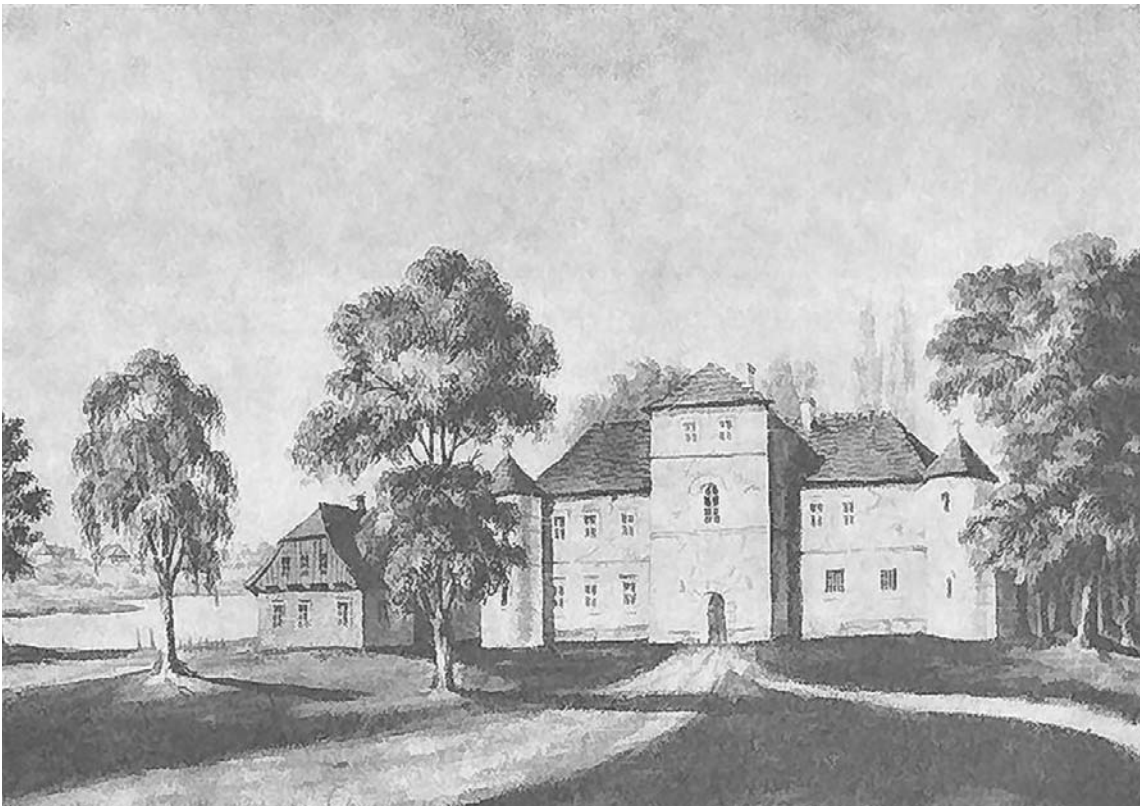
Для пратэстантаў ВКЛ у 1621 годзе коштам старасты аршанскага і гараднічага віленскага, лютэраніна Пятра Нонхарта ў Кракаве друкуецца кніга: «Postilla chrzesci-janska to jest kazania albo wykłady porzadne

Swietych Ewangelii na kazda niedziele i na kazde swieto». Аўтарам твора з'яўляецца славыты біскуп лютэранскага збору ВКЛ Самуэль Дамброўскі (1577—1625). У прадмове да другога выдання фундатар зазначае, што кніга прысвячаецца «...святой памяці найяснейшай панне яе каралеўскай мосьці Ганне, з ласкі Боскай Шведскай каралеўне... патронцы і пястунцы ўбогага касцёлу Аўгсбургскай канфэсіі». Гэта кніга стала самай папулярнай чытанкай лютэран у Беларусі. Пачынаючы з XVII стагоддзя кніга перавыдавалася дванаццаць разоў, і апошні раз была перавыдадзена ў 2002 годзе ў Польшчы!

На скон Пятра Нонхарта 18 лютага 1633 года пастар Андрэй Шонфлісіюш напісаў і выдаў у Любчы эпітафію: «Obchod pogrzebu Jego Mosci Pana Piotra Nunharta...»

Дачка Пятра Нонхарта Зузана выйшла замуж за навагрудскага ваяводу Юрыя Храптовіча (1586—1650) і перадала Гайцюнішкі яму ў пасаг. Пасля Юрыя Гайцюнішкі атрымаў у спадчыну яго старэйшы сын Адам Храптовіч, жанаты на Елізавеце Ісайкоўскай.

Адам Храптовіч каля 1660 года за 45 000 злотых прадаў Гайцюнішкі палкоўніку Вільгельму Корфу. У купчай значылася і «камяніца стаячая ў двары». Пры канцы XVII стагоддзя гэтая маёмасць перайшла да Шротараў (герб Любіч) — шляхце інфляндскага паходжання. Верагодна, Гайцюнішкі былі пасагам Дароты Шротар, другой жонкі Ваўжынца Путкамера, стольніка інфляндскага і гаспадара суседніх Бальцэнікаў. На пачатку

На поўначы сучаснага Воранаўскага раёна, у Гайцюнішках захаваўся найцікавейшы сядзібны комплекс XVII стагоддзя. Малюнак Напалеона Орды.

XIX стагоддзя, а можа і раней, Гайцюнішкі ад Путкамераў пераходзяць да барона Караля Остэн-Сакена. Яго дачка Вераніка, вядомая прыгажосцю і навывкамі верхавой язды, каля 1840 года выйшла замуж за Адама Рымшу (герб Гоздава) і атрымала маёмасць як свой пасаг. Пасля Веранікі і Адама ўсё гэта атрымала ў спадчыну іхняя дачка Алена, жонка Рамуальда Рымшы. Перадапошнім уладальнікам Гайцюнішак быў сын Алены і Рамуальда Эдвард Рымша (1863—1937), жанаты на Яніне Лавенецкай. А апошнімі ўладальніцамі маёнтка былі ягоныя дзве дачкі: Алена (нарадзілася 19.02.1911 года, была замужам за Янам Гаштоўт-Ажынскім) і Зоф'я (нарадзілася 23.06.1913 года, жонка Напалеона Сянкевіча).

Унучка знакамітай Марылі Путкамер (з Верашчакаў) Яніна Жалтоўска (з Путкамераў), якая нарадзілася ў суседніх Бальцэніках і правяла там дзяцінства і юнацтва, так пісала пра сваіх суседзяў і сваякоў Рымшаў

у мемуарах: «Паміж намі і двума братамі Рымшамі: Эдвардам з Гайцюнішак і Раманам з Падварышак існавала блізкае сяброўства. Гайцюнішкі з Падварышакі пасля Станіслава Путкамера (дзеда Яніны. — Л. Л.) успадкавала яго дачка Галіна Остэн-Сакен, ...дачка яе Вераніка, чароўная Вэрыя, дазволіла, каб яе выкраў Рымша, ...жанаты мужчына. Ён вывез заможную панну ў Вятку (відочна, ссылка за ўдзел у паўстанні 1831 года. — Л. Л.) і толькі праз шмат гадоў, пасля смерці першай жонкі, урэгуляваў з ёй шлюбныя адносіны. У маёй маладосці падобную прыгоду я ўспрымала як непраўдападобную. Адам Рымша і Вераніка мелі адну дачку, якая выйшла замуж за свайго кузена Рымшу, і была маткай цэлага шэрагу сыноў і адной дачкі: панны Марыі, неверагодна брыдкай. ...Два браты Рымшы, нашы суседзі, былі яшчэ нежанатымі, але рабілі ўражанне старых людзей. Яны добра паканчалі ўніверсітэты. Эдвард быў інжынерам, як і мой бацька.

Дом-крэпасць у Гайціюнішках быў узведзены з цэглы на левым беразе ракі Жыжма па праекце гаспадара дома ў 1611—1612 гадах.

Кожны з іх на сваім фальварку працаваў з замілаваннем і нават з запалам, устаючы з рання да ўдою, а ўдзень пільнуючы працу ў полі. Былі яны занадта незалежнымі і падобнымі да герояў апавесці... Хадзілі ў доўгіх ботах і кажухах, пасмы валасоў спадалі ім на лоб, пагарджалі раскошай і жылі па-спартанску. Яны разам складалі салідарны сямейны клан, але фанабэрытасць шляхты ў іх дапаўнялася дэмакратычным пазітывізмам».

Дом-крэпасць у Гайціюнішках быў узведзены з цэглы на левым беразе ракі Жыжма па праекце гаспадара дома ў 1611—1612 гадах. Будоўляй кіраваў інжынер-фартыфікатар Ван Данэн. Напэўна, гэта ён жа спраектаваў галандскую сістэму каналаў і сажалак, злучаных з ракой Жыжмай. Дом-крэпасць, пабудаваны ў галандскім, ці паўночна-французскім стылі, быў акружаны ровам з вадой. Будынак прамавугольны ў плане, двухпавярховы, пад высокім дахам. Цэнтр галоўнага фасада вылучаны трохпавярховай прамавугольнай вежай з невысокім кубічным арачным уваходам, прыбудаваным пазней. Чатыры вуглавяя вежы круглыя, накрыты шатрамі. Кожная вежа з вузкімі вокнамі — байніцамі, што дазваляла абаронцам з усіх бакоў кантраляваць подступы да дома. На першым паверсе знаходзіліся службы і казарма для невялікага гарнізона, наверху — «панскія» пакоі і сталовая. У скляпеннях дома была вялікая студня.

У 1648 годзе сядзіба складалася з двара і фальварка, якія злучаліся паміж сабой дарогай. Галоўная брама вяла ў двор, другая стаяла на дарозе да фальварка. Акрамя дома-крэпасці вакол з'явіліся млын, ставы, карчма, будынак мыта каля мосту праз Жыжму, драўляныя хаты ўпраўніка, дваровай чэлядзі і кухня. Каля дома на беразе ракі стаяла паперня, якую бачна на малюнку Напалеона Орды. Маёнтак акружаў

стары парк плошчай 15 га, раслі ў ім ліпы і лістоўніцы, многім з якіх было ўжо больш як трыста гадоў. Фальварак размяшчаўся паміж дваром і гумном і меў два жылыя дамы, абору на пяць хлявоў, сырніцу, саладоўню і гарод. Гумно было за мостам праз роў у канцы дарогі, якая вяла да двара. Да маёнтка Гайціюнішкі належаў і двор у суседніх Падвярышках.

У 1900—1905 гадах Эдвард Рымша дабудаваў да дома-крэпасці шырокі ганак з тэрасай, сапсаваўшы такім чынам чысціню і арыгінальнасць першапачатковага праекта. Падчас дабудовы былі знойдзены насценныя малюнкi са сцэнамі палявання, якія не былі закансерваваны. Ёсць меркаванне, што гэтыя малюнкi належалі пэндзлю вядомага віленскага мастака і былога ўладальніка маёнтка Шротара.

У гэтым доме-крэпасці ў 1708 годзе падчас Паўночнай вайны паспяхова вытрымалі аблогу шведы, атакаваныя войскамі караля Аўгуста II Саса. У суседніх Смаргонях, дзе была знакамітая школа дрэсіраваных мядзведзяў, так званая «Смаргонская акадэмія», сустрэліся два каралі: шведскі Карл XII і польскі Станіслаў Ляшчынскі, які разам з атрадам шведаў знаходзіўся ў суседніх Геранёнах і адтуль выправіўся на сустрэчу з каралём Швецыі праз Гайціюнішкі. У доме-крэпасці ваяры Станіслава Ляшчынскага маглі спыніцца і нават прыняць удзел у абароне дома ад нападу арміі Аўгуста II Саса. Памяць

пра караля Ляшчынскага і шведаў доўга жыла ў гэтых мясцінах. Нават яшчэ на пачатку XX стагоддзя быў бачны адбітак памятнай дошкі, прымацаванай над уваходам у дом і скрадзенай жаўнерамі ў 1812 годзе.

Кожная старажытная пабудова павінна мець свой прывід. Вышэй апісаныя падзеі прывялі да таго, што ў доме-крэпасці людзі пачалі сустракаць яго. Гаспадарамі дома на пачатку XX стагоддзя запісана гісторыя пра тое, як панская служба, ідучы ўвечары да склепа, сустрэла незнаёмага мужчыну, апранутага ў дзіўную вопратку з белым жабо на шыі. З далейшай гісторыі вынікала, што гэта быў шведскі жаўнер, які загінуў пры аблозе дома. Кабета вельмі спужалася, і склеп давялося асвяціць мясцоваму ксяндзу, пасля чаго прывід больш не з'яўляўся. Аднак сяляне расказвалі аб прывідах у навакольных лясах, якія, па іх меркаванні, з'явіліся пасля паўстанняў 1831 і 1863 гадоў.

У польскай філалогіі ёсць версія пра тое, што Гайцюнішкі дом-крэпасць стаў правобразам Міцкевічавых Сапліцова і Гарэшкавых з «Пана Тадэвуша». Доўгі час лічылася, што правобразам Сапліцова былі Тугановічы. Пазнейшыя даследчыкі размяшчалі яго ў Міры ці нават у Вялікапольшчы. Новую цікавую і цалкам праўдападобную гіпотэзу сфармуляваў прафесар Рышард Керсноўскі ў артыкуле «Замак Гарэшкаў і яго жыхары» і «Гавенда Гайцюнішска». Ён сабраў

шмат фактаў на карысць слушнасці версіі пра Гайцюнішкі.

Вядома, што Міцкевіч бываў у Гайцюнішках. Пра гэта сведчаць захаваныя ў архівах сямейныя дзённікі Рымшаў, апошніх уладальнікаў маёнтка. Паводле гэтых дзённікаў у сядзібным парку, які зваўся Сола, знаходзілася альтанка — невялікі зашклёны павільён, у якім госці пакідалі свае подпісы ці нават невялікія тэксты. І там над дзвярыма быў напісаны Антонам Адынцом трыялет, які славіў прыгажосць пані Остэн-Сакен — гаспадыні маёнтка на той час. У гэтай альтанцы быў подпіс Адама Міцкевіча на аконным шкле, зроблены дзіяментам пярсцёнка. У тым жа парку Тамаш Зан па вяртанні са ссылкі ладзіў вясёлыя забавы — хованкі з паннамі з ваколчных маёнткаў. Міцкевіч мог трапіць у парк у 1820 годзе, калі з сябрамі ехаў з Навагрудка ў Вільню трактам, які праходзіў недалёка ад Гайцюнішак. Мог ён быць тут і ў траўні 1822-га, калі бавіў час у суседніх Бальцэніках Путкамераў і адкуль рэгулярна выязджаў разам з Марыляй Путкамер (з Верашчакаў) на конныя шпацыры. Яны павінны былі наведаць і Остэн-Сакенаў у Гайцюнішках: суседзяў і радзіну Марылі. Такім чынам, у Міцкевіча быў час вывучыць наваколлі дома-крэпасці, каб пасля, у эміграцыі, апісаць мясцовыя рэаліі ў сваёй геніяльнай паэме. Замак Гарэшкаў, як і гайцюнішкі дом, быў «самотным будынкам», двухпавярховым, з вежай. Дом-крэпасць, як і замак ў Гарэшкаве, мае высокі дах, які бачны здалёк, і ганак, на які выходзіў стольнік, і адкуль быў зроблены фатальны стрэл Яцака Сапліцы. Як і замак, дом меў вялікія сені, выпуклыя скляпенні на калонах і падлогу, высланую каменем (да нядаўняга часу сені тут былі высланы каменнай пліткай).

У 1808 годзе Караль Остэн-Сакен зрабіў на сцяне капліцы вялікую эпітафію пра гісторыю яго сям'і XVIII і пачатку XIX стагоддзя.

Гайцюнішкі ў 1915 годзе. Паштоўка.

Цікавыя факты і дадумкі можна прыводзіць і далей, але, верагодна, замак Гарэшкаў у Міцкевіча — сінтэтычны вобраз замкаў яго радзімы. Памяць пра Гайцюнішкі дом-крэпасць і Мірскі замак адбілася ў запамінальны літаратурны вобраз.

У маёнтку былі архіў і бібліятэка, якія загінулі падчас Першай сусветнай вайны. Ацалела толькі «Генеалогія роду Рымшаў», якая сягала часоў хрышчэння Літвы.

Апошні бой у Гайцюнішкім доме-крэпасці адбыўся ў навагоднюю ноч 1944 года, калі аддзел Арміі Краёвай разграміў тут залогу літоўцаў-калабарантаў.

У 1946—1949 гадах у доме-крэпасці знаходзілася школа механізатараў. З 1960-га тут месціцца абласная псіхіятрычная бальніца. Быў праведзены капітальны рамонт — і ў выніку ўнікальны дом-крэпасць добра захавалася. Цяпер у ім знаходзіцца адміністрацыйны будынак бальніцы. Захаваліся некаторыя гаспадарчыя пабудовы XIX — 1-й паловы XX стагоддзя.

* * *

На пачатку XVI стагоддзя ў Гайцюнішках Пятром Нонхартам заснаваны лютэранскі прыход, а ў 1613—1633 гадах каля маёнтка з цэглы ім жа будуюцца лютэранскі збор, у якім, нягледзячы на ўсе цяжкасці, набажэнствы служыліся аж да 1939 года. Гісторык Міхал Балінскі пісаў, што збор тут фундавалі дзве сястры: дачкі Пятра Нонхарта. У архівах захавалася пахавальнае казанне біскупа Самуэля Дамброўскага над труной Эльжбеты Нарушэвіч (верагодна з Нонхартаў) у Гайцюнішках на пачатку 1624 года. Гэта паказвае, што ўжо ў 1624-м тут праходзілі набажэнствы.

Збор — прамавугольны ў плане будынак і такая ж алтарная частка. Асноўны аб’ём быў накрыты чарапічным вальмавым дахам. Сцены прарэзаны лучковымі аконнымі праёмамі, завершаны шырокімі прафіляванымі карнізамі і ўмацаваны магутнымі контрфорсамі, схілы якіх накрыты чарапіцай. У сутарэннях знаходзіліся труны з муміфікаванымі цэламі пахаваных. Высокую каштоўнасць мелі алтар і казальніца XVII стагоддзя.

Пасля пабудовы збор доўгі час меў асобнага пастара, а ў XIX стагоддзі быў філіяй («прычэтнай» царквой) Віленскай лютэранскай парафіі.

Збор стаў сямейнай пахавальняй Нонхартаў, Шротараў і іншых уладальнікаў Гайцюнішак пратэстанскай веры: Статкевічаў і Остэн-Сакенаў. У 1808 годзе Караль Остэн-Сакен зрабіў на сцяне капліцы вялікую эпітафію пра гісторыю яго сям’і XVIII і пачатку XIX стагоддзя.

Капліца парушана ў часы, калі ў доме-крэпасці знаходзілася школа механізатараў. Пры гэтым гатычная цэгла выкарыстоўвалася на будаўніцтва гаспадарчых пабудоў. Руіны збора знаходзяцца ў паўднёва-ўсходняй частцы вёскі каля дарогі.